

OVERIJSSELSCH E OORKONDENSTUDIEN
III
VOORSTERBROEK

DOOR

Mr. G. J. TER KUILE Jr.

In het jaar 1169 verklaart bisschop Godfried van Utrecht, dat hij op verzoek van den proost van Deventer aan de kanunniken van St. Marie en St. Lebuïnus te Deventer den novalen tiend in de gouw Salland, voorzoover die tiend is gelegen tusschen den dijk van de Nieuwe Wetering en het Voorsterbroek, heeft geschonken ¹⁾).

Bij alle schrijvers, die deze oorkonde geheel of ten deele hebben weergegeven, krijgt men den indruk, dat het om één enkele acte gaat, hoewel niet steeds dezelfde tekst geboden wordt.

De teksten zijn in twee groepen te verdeelen: in de eerste plaats diegene, die als proost van Deventer Gerardus (de Are) noemen, broeder van den Keulschen domdeken Hugo. Wij komen hem daarvóór ook tegen, op 22 Februari 1166, als proost van St. Cassius et Florentius te Bonn, en ook daar heet hij een broeder van zekeren Hugo, proost van St. Mariëngade te Keulen ²⁾). Volgens Knipping, II p. 374 zijn beide Hugo's identiek ³⁾). Wij kunnen dus veilig aannemen, dat onze Deventer proost tevoren of (en) tevens proost te Bonn is geweest. Dat hij niet alleen in Deventer die functie heeft be-

¹⁾ Brom, Regesten I no. 462.

²⁾ Knipping, Regesten der Arzbischöfe von Köln, II p. 141 no. 863. Hugo moet in 1179 of 1180 overleden zijn (Knipping, II p. 214, 216).

³⁾ Zie ook Knipping, II p. 180, 188.

kleed, volgt m.i. hieruit, dat op 6 November 1169 de nieuwe proost van Bonn, Lotharius van Hochstaden, voor het eerst optreedt ⁴⁾, in hetzelfde jaar dus waarin proost Gerardus is overleden, zooals nader blijken zal.

In de tweede plaats vallen op de teksten, die als proost van Deventer Lotharius noemen, die alleen den naam met zijn tijdgenoot proost Lotharius van Bonn gemeen heeft. Beide groepen verbinden aan de verschillende namen der proosten een afwijkende dateering en getuigenlijst. Bij sommige schrijvers (Dumbar, Muller-Bouman) ontbreekt de actumregel met de getuigenlijst.

De oplossing is naar alle waarschijnlijkheid deze, dat de acte eerst is opgemaakt met proost Gerardus als intervenient (A). Hij is in hetzelfde jaar (1169) nog overleden ⁵⁾. Daarop zal een nieuwe acte zijn opgesteld met proost Lotharius als intervenient en met andere getuigen ⁶⁾.

De dateering is in geen van beide oorkonden onberispelijk: het koningsjaar van A en B wijst op 9 Maart 1170 tot 9 Maart 1171: het keizersjaar van A wijst op 18 Juni 1171 tot 18 Juni 1172. A heeft als jaartal 1170, hoewel proost Gerardus al in 1169 was overleden. Ik heb voor A als terminus a quo aangenomen 11 April 1169, omdat die dag nog in het 13e regeringsjaar van bisschop Godfried valt ⁷⁾ en hier het 14e bisschopsjaar wordt genoemd. Hierbij dient echter te worden opgemerkt, dat de verschillende oorkonden, die als dateerings-element het ambtsjaar van bisschop Godfried bezigen, niet steeds met elkaar overeenstemmen. Als terminus ad quem heb ik 24 September 1169 gesteld, omdat op dien dag de 3e indictie begint. Voor B geldt hetzelfde.

⁴⁾ Knipping, II p. 172 no. 936.

⁵⁾ Knipping, II p. 197; Oppermann, Rhein. Urkundenstudien, I p. 319.

⁶⁾ Prof. Dr. O. Oppermann was zoo vriendelijk mij op dit niet ongewone verschijnsel te wijzen, waarvoor ik hem bij deze mijn oprechten dank betuig.

⁷⁾ Ob. Sticht Utrecht, I p. 415 no. 464 kopnoot.

Er bestaan twee handschriften, die behulpzaam kunnen zijn om de oorspronkelijke teksten terug te vinden: een notariëel afschrift in een rotulus uit de jaren 1351—1353 in het Rijksarchief in Overijssel (archief der Oud R. C. Clerezy no. XXII 5a); en een copie uit de 14e eeuw in het gemeentearchief te Deventer (kapittelarchief no. 1272), naar mijn meening wellicht een voorstudie voor den rotulus te Zwolle.

De origineele charters bestaan niet meer, maar moeten toch nog in de 14e eeuw aanwezig zijn geweest. Beide handschriften hebben n.l. de volgende zegelomschrijving ⁸⁾: „Huic autem littere per pergamentum sive cartam transfixum est ⁹⁾ quoddam sigillum magnum de cera quasi rubea forme rotunde, in quo sculpta erat quedam ymago ad modum episcopi pontificalibus induti in cathedra sedentis, habentis mitram pastoraalem in capite et in manu dextera baculum pastoraalem, in manu vero sinistra ad modum libri. Littere vero ipsi sigillo circumscripte sic legebantur: Godefridus Dei gratia Trajectensis episcopus”.

Het Zwolsche handschrift (de rotulus) erkent ook met zoveel woorden het bestaan van twee charters in een andere aanteekening: „alia littera omnino fidelis de verbo ad verbum, sed ubi hic habet Lotharii prepositi, ibi habet Gerardi prepositi et sunt eciam alii testes substituti et etiam alia data” en ten slotte nog in een derde notitie: „Est autem privilegium secundum a superiori parte rotuli inferius scriptum, quedam copia de antiqua manu scripta, cujus est alia littera sigillo vero ipsius domini Godefridi omnino de verbo ad verbum fidelis eidem copie, sed ubi hic habetur Leotharii prepositi, ibi habe-

⁸⁾ Soortgelijke zegelomschrijvingen treft men aan in een transsumpt van 1364 (arch. Deventer, Kapittelarch. no. 644) van de hand van den notaris Wilhelmus Ghelmari, terwijl een der drie notarissen, die den rotulus hebben samengesteld, en die de derde aanteekening heeft onder- teekend, zich noemt „Wernerus Gelmari de Daventria clericus”.

⁹⁾ „est” ontbreekt in het Deventer handschrift.

tur Gerardi prepositi. Et sunt eciam ibi alii testes subscripti et eciam alia data, videlicet anno dominice incarnationis M centesimo septuagesimo, indicione secunda, regnante Frederico Romanorum imperatore anno regni ejus decimonono, imperii vero XVII, presulatus mei anno XIII. Data Daventrie in Dei nomine feliciter amen. Quam correctionem feci non vicio, sed errore”.

Met deze dateering van oorkonde A komt alleen de tekst van Lindeborn, diens navolging door van Hattum en vertalingen overeen. De schrijver van het Deventer handschrift, vermoedelijk de notaris Wilhelmus Ghelmari, beoogde aanvankelijk een afschrift van charter B te geven; onder of kort na het schrijven moet hij A in handen hebben gehad, daar in margine Lotharius door Gerardus is vervangen en de getuigen van charter A aldaar zijn toegevoegd. Hun namen stemmen vrijwel woordelijk overeen met de getuigen, die Lindeborn noemt. Bijgevolg heb ik den rotulus te Zwolle voor oorkonde B de beste bron geacht, daar dit een authentiek geschrift is; de belangrijkste varianten van het Deventer handschrift zijn er bij vermeld, aangeduid door de letter D. Voor oorkonde A is ten aanzien van de context gebruik gemaakt van Lindeborn, terwijl de getuigenrij is ontleend aan het Deventer handschrift en de dateering is overgenomen uit den rotulus te Zwolle.

Er blijft nog één moeilijkheid over. Zoowel A als B beginnen de getuigenlijst met „Gerhardo (Lothario) praeposito et fratre ejus Hugone majore decano in Colonia”. Was dan de nieuwe Deventer proost een broeder van den overleden proost, of moeten we aan een gedachteloos naschrijven van den te vervangen tekst denken, hetwelk den schrijver van B parten heeft gespeeld?

Hieronder doe ik het dictaat van beide oorkonden volgen, waarbij de verschilpunten cursiveerd zijn afgedrukt.

A.

(1169 April 12—
September 24)

In nomine sanctae et individuae Trinitatis.

Ego Godefridus, licet indignus Dei patientia Traiectensis episcopus, notum facio universis Christi fidelibus, tam *praesentibus quam futuris*, quod ex rationabili dispensatione temporalium sperans me aeternae beatitudinis consequi *praemium*, cum magna devotione dedi et testimonio mei chyrographi perpetuo possidendam firmavi fratribus Daventriensibus, canonicis videlicet beatae Mariae ac sancti Lebuini, omnem novam decimam in pago *Sallant* nuncupato, *quaecunque* scilicet inter aggerem Novi Fossati et inter palustria loca vulgo *Vo(r)sterbruc* ¹²⁾ vocata ¹³⁾ *proveniri* ¹⁴⁾ poterit, ita integre et libere, ut nullus

B.

(1169 April 12—
September 24)

In nomine sancte et individue Trinitatis.

Ego Godefridus, licet indignus Dei patientia Traiectensis episcopus, notum facio universis Christi fidelibus, tam *futuris quam presentibus*, quod ex rationabili dispensatione temporalium sperans me eterne beatitudinis consequi *pretium* ¹⁰⁾, cum magna devocione dedi et testimonio mei cyrographi perpetuo possidendam firmavi fratribus Daventriensibus, canonicis videlicet beate Marie ac sancti Lebuini, omnem novam decimam ¹¹⁾ in pago *Zalland* nuncupato, *quecumque* scilicet inter aggerem Novi Fossati et inter palustria loca vulgo *Vorsterbroec* ¹²⁾ vocata, *proveniri* poterit, ita integre et libere, ut nullus

¹⁰⁾ D: premium.

¹¹⁾ D: decimam novam.

¹²⁾ Voorsterbroek, d.w.z. Mastenbroek of de broeklanden van Voorst en Westenholtte (van Engelen van der Veen, De bedijking van den IJssel, in O.R. en G., XLI p. 2 noot 2).

¹³⁾ Ontbreekt bij Lindeborn.

¹⁴⁾ Lindeborn: provenire.

deinceps successorum meorum, episcopus aut praepositus vel omnino aliqua persona manum in eandem decimam *iniiciat* aut quicquam iuris in ea exigat vel habeat, nisi soli fratres cottidiani, qui presentes in propriis personis in praedicta ecclesia cottidie ministrant, *sive* aegritudine vexantur, vel in legatione sui episcopi seu praepositi vel etiam pro communi fratrum negotio exierint; ipsi omnem fructum huius decimae, ut melius possunt, in usus proprios convertant, et memoriam mei et parentum meorum orationibus suis agant, necnon pro anima praepositi *Gerhardi*, cuius interventu hoc a me fratres consecuti sunt donum, jugiter intercedant.

Si quis vero huius tam piaae devotionis ac liberae donationis meae institutionem immutare aut fratribus iamdictis infringere ausu

deinceps successorum meorum episcopus . . . aut . . . ¹⁵⁾ prepositus vel omnino aliqua persona manum in eandem decimam *mittat* aut quicquam iuris in ea exigat vel habeat, nisi soli fratres cottidiani, qui presentes in propriis personis in praedicta ecclesia cottidie ministrant, *seu* ¹⁶⁾ egritudine vexantur, vel in legatione sui episcopi seu . . . ¹⁵⁾ prepositi vel etiam pro communi fratrum negotio exierint, ipsi omnem fructum huius decime, ut melius possunt, in usus proprios convertant et memoriam mei et ¹⁷⁾ parentum meorum *in* oracionibus suis agant, necnon pro anima . . . ¹⁵⁾ prepositi *Lotharii* ¹⁸⁾ cuius interventu hoc a me fratres consecuti sunt donum, jugiter intercedant.

Si quis vero huius tam pie devocionis ac libere donacionis mee institutionem immutare aut fratribus iamdictis infringere ausu teme-

¹⁵⁾ Digniteitspunten, die in D ontbreken.

¹⁶⁾ D: sive.

¹⁷⁾ D: atque.

¹⁸⁾ D heeft in margine: Gerardi.

temerario molitus fuerit, anathema sit, deleatur de Libro viventium et cum iustis non scribatur.

Acta sunt autem haec testibus idoneis: clericis *videlicet Gerhardo* praeposito et fratre eius Hugone *maiore* decano in Colonia, *Hildebrando abbate sancti Pauli* ²¹⁾, *Arnoldo maiore decano in Traiecto* ²²⁾, *Goscelmo camerario* ²³⁾, *Eppone, Hugone et Brunone capellanis*, magistro Waltero de sancto Johanne, Ludolfo decano cum universis fratribus memorate Daventriensis ecclesie; *Lothario*, magistro Bertoldo *canonicis Bunnensis ecclesiae*; laycis *de Buchurst Theoderico* ²⁴⁾ et *fratre eius*

rario molitus fuerit, anathema sit, deleatur de Libro vivencium et cum iustis non scribatur.

Acta sunt autem ¹⁹⁾ *hec coram* testibus ydoneis: clericis *Lothario* preposito et fratre eius Hugone *maiori* decano in Colonia, *Lothario preposito Bunnensi* ²⁰⁾, magistro Bertoldo *Bunnensi*, magistro *Petro*, magistro Waltero de sancto Johanne *in Traiecto*, Ludolfo decano cum universis fratribus memorate Daventriensis ecclesie; laycis *Theoderico de Buchorst* ²⁴⁾ et *Werenboldo fratre eius*, Baldero, Rufo, *Enghelberto* de Ramloe.

¹⁹⁾ Ontbreekt in D.

²⁰⁾ Proost te Bonn (1169—1191); daarna elect te Luik. *Lothario* is in D doorgeschrapt.

²¹⁾ Zie mijn artikel Ov. oorkondenstudiën, I Weerselo, in dit tijdschrift dl. 48 blz. 92 vlg. In D is de getuigenrij van *Hildebrando-Happen* in margine te vinden.

²²⁾ Domdeken te Utrecht (genoemd van pl.m. 1165 tot pl.m. 1175; zie Pijnacker Hordijk in Ned. Arch. Blad, XX p. 66, 73 en Bijdr. Vad. Gesch. en Oudh., 4e R. dl. II p. 9 en 10).

²³⁾ Later deken van St. Marie en proost van Oudmunster (Ned. Arch. Blad, XX p. 196).

²⁴⁾ Theoricus alleen komt ook voor in acten van 1133 en 1157—1164, en beide broeders samen in acten van 1145 en 1165 (Ob. Sticht, I no. 339, 388, 422, 444).

Werenboldo, Ruderico, Herimanno, Yngelberto de Ramloe ²⁶), Baldero, Rufo, Everardo de Almelo ²⁵), Alardo de Gravestorp ²⁷). Bertrammo de (H)appen.

Anno dominice incarnationis M centesimo septuagesimo, indicione secunda, regnante Frederico Romanorum imperatore anno regni eius decimonono, imperii vero XVII, presulatus mei anno XIII.

Data Daventrie, in Dei nomine feliciter amen ²⁸).

HS.: Zie blz. 4.

DRUK: Lindeborn, Historia episc. Daventr. (1670), p. 70.— van Hattum, Gesch. van Zwolle, I p. 22. — (Heussen), Kerk. Hist. en Outh., VI p. 456 (vert.). — Oudh. en gest. van Deventer, I p. 128 (vert.).

Everardo de Almelo ²⁵), Alardo de Grasdorp ²⁷), Bertrammo de Happere.

Datum anno dominice incarnationis millesimo centesimo sexagesimo nono, indicione secunda, regnante Frederico secundo Romanorum imperatore anno regni eius decimonono, presulatus vero mei anno quartodecimo, in Dei nomine feliciter amen ²⁸).

HS.: Zie blz. 4.

DRUK: (Heussen), Hist. Daventr. p. 30.— Dumbar, K. en W. Deventer, II p. 213 (fragm.). — Muller—Bouman, Ob. Sticht, no. 464 (fragm.).

²⁵) Hij wordt eveneens genoemd in 1157 en 1165 (Ob. Sticht, I no. 420, 444).

²⁶) Lindeborn: Ingelberto de Ranto; Ob. Sticht, I no. 444 (1165), 463 (1169).

²⁷) Lindeborn: Gavelthorp. Vgl. Pijnacker Hordijk, Narracio de Groninghe, p. 104 i. v. Gravestorp; Ob. Sticht, I no. 444 (1165).

²⁸) Hierop volgt zoowel in den rotulus als in het Deventer handschrift de boven vermelde zegelbeschrijving.